صنعت پسته ایران و مسیر پیش‌رو

فرهاد آگاه
عضو انجمن پسته ایران

در این فرصت که به لطف سردبیر محترم ماهنامه دنیای پسته در اختیار اینجانب قرار گرفت می‌خواهم به بیان نظرات خود پیرامون تحولات مهم اخیر و اثرگذار بر صنعت پسته کشور و مسیر پیش‌روی این صنعت در رابطه با این تحولات و واقعیات بپردازم. بدیهی است آنچه در ادامه می‌آید تنها نظرات شخصی این عضو کوچک انجمن و صنعت پسته ایران است.

تحولات را در دو دسته تولید و تجارت، فهرست کرده‌ام. لازم به توضیح است که علامت (+) درج شده در مقابل هر یک از عناوین بیانگر فرصت و علامت (-) نمایانگر تهدید برای صنعت پسته کشور می‌باشد.

تولید

اصلاح نرخ ارز (+)

شاید مهم‌ترین اتفاقی که طی دو سال اخیر، تولید پسته در کشور را تحت تأثیر خود قرارداده، افزایش شدید و جهشی نرخ ارز بوده‌است. با آنکه افزایش نرخ ارز همواره می‌تواند به نفع تولید و صادرات عمل کند، اما تمامی دولت‌های ایران از اوایل دهه ۵۰ شمسی تا کنون با غرض سیاسی تأمین رضایت بیشتر مصرف‌کنندگان شهری، سعی در سرکوب و پایین نگه‌داشتن نرخ ارز داشته‌اند.

به‌نظر می‌رسد، چنانچه مجدداً شرایط بین‌المللی اجازه دهد و درآمدهای نفتی و گازی بالا رود، دولت‌مردان کشور تمایل به بازگشت به این سیاست غلط خواهند داشت. بنابراین، به‌نظر می‌رسد انجمن پسته ایران باید به تلاش‌های خود جهت روشنگری در مورد مضرات استفاده از دلارهای نفتی و گازی برای مخارج غیرعمرانی مملکت ادامه دهد.

در این راستا، بهتر است زمینه همکاری با نهادهای همفکر با انجمن در رابطه با این موضوع، نظیر روزنامه دنیای اقتصاد و یا بخش غیررانتی اتاق‌های بازرگانی تقویت شود.

اصلاح نرخ حامل‌های انرژی (+)

در سال ۹۸ شاهد کاهش بخشی از یارانه بنزین بودیم که اثر جزئی بر افزایش هزینه‌های تولید پسته در کشور داشته‌است. با آنکه حذف کامل انواع یارانه‌های انرژی، هزینه‌های تولید کالاها در کشور را بالا خواهدبرد، اما جهت از بین رفتن اسراف و هدررفت حامل‌های انرژی و حتی آب چاره‌ای به‌جز روی آوردن به این منطق اقتصادی نیست. مضاف بر این، حذف یارانه‌های انرژی معضلات قاچاق گسترده سوخت، بی‌عدالتی شدید در توزیع یارانه‌های غیرمستقیم و رانت‌خواری گسترده در صنایع گازخوار (پتروشیمی، فولاد و سیمان) و برق‌خوار (مزارع تولید بیت کوین) را از صفحه اقتصاد ایران پاک خواهدکرد. بنابراین، پیشنهاد می‌شود انجمن نه تنها مدافع سیاست افزایش قیمت بنزین، بلکه مدافع حذف یارانه‌های گاز، گازوئیل و برق هم باشد.

تشدید وخامت وضعیت منابع آب (-)

ترکیب سوء مدیریت دولتی در صدور چند برابری پروانه‌های بهره‌برداری از منابع آب زیرزمینی نسبت به ظرفیت تجدیدپذیر سفره‌های آبی با ناتوانی دولتی در کنترل اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی توسط بهره‌برداران غیرمجاز یا مجاز باعث بروز فاجعه‌ای عظیم در وضعیت منابع آبی همه کشور شده‌است. علی‌رغم شعارهای دولتی در سال‌های اخیر، به‌نظر نمی‌رسد به‌جز جبر طبیعت، در کوتاه مدت هیچ سیاست مؤثر دیگری از سوی دولت در دست طراحی یا اجرا باشد. سیاست‌های مؤثر در این زمینه از قبیل حذف یارانه‌های انرژی، به رسمیت شناختن مالکیت مستقل آب از زمین، صدور مجوز انتقال درون حوضه‌ای و خرید و فروش آزادانه پروانه‌های بهره‌برداری منابع آب زیرزمینی و اعمال قانون در جلوگیری از برداشت‌های غیرمجاز و اضافه برداشت از چاه‌های مجاز مورد اقبال دیوان سالاران کشور نمی‌باشند.

افزایش سریع تولید پسته در آمریکا (-)

به‌دلیل سودآوری بالای پسته برای باغداران کالیفرنیایی، توسعه کشت و تولید این محصول همچنان در این ایالت با نرخ رشد بالایی در حال پیگیری است. پیش‌بینی می‌شود محصول کالیفرنیا تا سال ۲۰۲۶ میلادی از ۶۵۰ هزار تن پسته خشکِ در پوست نیز فزونی یابد. اشتیاق به توسعه کشت پسته در کشورهای دیگر نظیر ترکیه، اسپانیا، ایتالیا و استرالیا نیز با شدتی کمتر مشهود است. علی‌رغم سکون میزان تولید پسته در ایران ناشی از کاهش کمیت و کیفیت منابع آب، افزایش تولید جهانی پسته احتمالاً مانع افزایش قیمت‌های جهانی این محصول خواهدشد. بنابراین، هرچه جلوتر می‌رویم احتمالاً درصد بیشتری از باغات پسته با برداشت‌هایی پایین در کشور از گردونه تولید رقابتی خارج خواهندشد.

پیشرفت‌های تدریجی در باغربزی و باغداری (+)

نیاز به حفظ قدرت رقابت‌پذیری تولید پسته ایران با رقبای جدید خود باعث ایجاد پیشرفت‌های تدریجی پراکنده در باغربزی و باغداری پسته کشور شده‌است. هم اکنون تقریباً در تمامی مناطق پسته‌خیز کشور می‌توان باغات نمونه‌ای با برداشت‌های در واحد سطح مشابه باغات پسته کالیفرنیا یافت. همچنین، در اغلب مناطق کشور اعم از مناطق سنتی یا جدید، باغربزی‌های جدیدی بر اساس اصول و تکنولوژی مدرن باغربزی پسته در دنیا در حال انجام است. این پیشرفت‌ها به مدد تلفیق علم وارداتی از کالیفرنیا با آزمایشات تجربی کارشناسان و باغداران پیشرو پسته کشور اعم از عمده مالک یا خرده مالک در حال وقوع می‌باشد.

پیدا شدن راه چاره برای معضل افلاتوکسین و باقیمانده سموم (+)

علی‌رغم شیوع بیشتر معضل افلاتوکسین و باقیمانده سموم در باغات پسته ایران نسبت به کالیفرنیا، خوشبختانه در سال‌های اخیر همکاری بین تعدادی از باغداران، فرآوری‌کنندگان و تجار پسته کشور منتج به پیدا شدن راه‌حل‌هایی برای مرتفع ساختن این دو چالش شده‌است. هم اکنون تعدادی از شرکت‌های صادرات پسته ایران قادر به عقد قراردادهای صادراتی با تضامین مورد نیاز مشتریانشان در بازارهای مشکل‌پسند نظیر اروپا، ژاپن و استرالیا از حیث حدود مجاز افلاتوکسین و باقیمانده سموم هستند؛ دستاوردی که حتی تا چند سال پیش غیرممکن می‌نمود. رفع دغدغه‌های بهداشتی

پسته ایران در کنار تنوع ارقام و مزایای ذاتی آن نظیر طعم بهتر، عیار بالاتر و چربی بیشتر، برگ‌های برنده پسته ایران در بازارهای رقابتی جهانی خواهندبود.

تجارت

رشد سریع مصرف جهانی پسته (+)

با توجه به مطلوبیت بالای مصرف پسته (از حیث طعم و خواص مفید برای سلامت انسان)، چه به‌صورت آجیل، چه به‌صورت مغز در صنایع غذایی و همچنین ناشناخته‌بودن این محصول نزد بخش قابل توجهی از جمعیت جهان، به‌نظر می‌رسد پتانسیل مصرف جهانی این محصول به‌مراتب بیشتر از مقدار مصرف کنونی آن باشد. هنوز بخش زیادی از جمعیت جنوب و جنوب شرق آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی آشنایی چندانی با پسته پیدا نکرده‌اند. بازخوردی که صنعت پسته کالیفرنیا از کشش مصرف طی چند سال اخیر دریافت کرده، بسیار امیدوارانه‌تر از انتظارات اولیه آنها بوده‌است. البته، به حق نباید تلاش‌های صنعت پسته کالیفرنیا بالاخص شرکت واندرفول را در جهت توسعه بازارهای جهانی پسته نادیده گرفت. اما با توجه به پیش‌بینی رشد شدید تولید در یک دهه آینده، سوال اساسی این است که آیا رشد مصرف پابه‌پای رشد تولید پیش خواهد رفت یا خیر و در این مصاف بین رشد عرضه و تقاضا، قیمت‌های جهانی پسته چه روندی را طی خواهندکرد؟

افزایش شدید تقاضا برای مغز پسته (+)

با ازدیاد تولید پسته و کاهش جزئی قیمت‌های جهانی این محصول نسبت به اوج خود در چند سال اخیر، تقاضا برای مصرف مغز پسته به‌عنوان ماده مصرفی یا تزئینی در صنایع غذایی به‌شدت در حال رشد است. به‌نظر می‌رسد، از این پس رشد مصرف مغز پسته نسبت به پسته آجیلی سهم بیشتری را از مجموع رشد تقاضای این محصول به خود اختصاص دهد. در این صورت، لازم خواهد بود تا صنعت پسته ایران به‌خصوص در بخش‌های فرآوری و تجارت، خود را برای این تقاضای روبه‌رشد تجهیز و آماده کند.

کاهش همبستگی قیمت با سایز (- +)

پدیده‌ای که صنعت پسته ایران برای اولین بار در طول حیات خود با آن مواجه شد، کاهش شدید تفاوت قیمت بین سایزهای مختلف پسته در پوست بود. علی‌رغم اینکه قطعاً شرایط خاص تولید و تجارت محصول ۱۳۹۸ پسته کشور در این پدیده نقش داشته‌است، اما به‌نظر می‌رسد عواملی از قبیل افزایش نسبت تولید ارقام تجاری درشت نظیر اکبری و احمدآقایی به ریز مانند فندقی، کاهش قدرت خرید در بازار داخل و قیمت‌های مقایسه‌ای با پسته کالیفرنیا، حاکی از یک روند آتی طولانی مدت در این ارتباط باشند. لذا، لازم خواهد بود تا صنعت پسته ایران به فکر خلق بازارهای جدید برای پسته‌های درشت خود که ستاً تنها در بازارهای خاص نظیر آجیل فروشی‌های لوکس کشور و یا توسط مشتریان خاص در کشورهای عربی مصرف می‌شدند، باشد.

افزایش تقاضا برای خریدهای قراردادی حجیم و بلندمدت سوپرمارکتی (-)

با گسترش روزافزون روند جهانی شدن اقتصاد، فروشگاه‌های زنجیره‌ای در حال تسخیر بازارهای خرده‌فروشی در اقصی نقاط دنیا هستند. تأمین کالا توسط فروشگاه‌های زنجیره‌ای غالباً از طریق قراردادهای حجیم و طولانی مدت با قیمت و کیفیت ثابت صورت می‌گیرد. صنعت پسته ایران، چه در بخش تولید، چه در بخش فرآوری و چه تجارت توانایی و انطباق زیادی با پیش‌نیازهای این روند روبه‌رشد ندارد. برخلاف صنعت پسته ایران، صنعت پسته کالیفرنیا چه از حیث یکپارچگی در کمیت و کیفیت تولید در باغات، چه از حیث کنترل‌های لازم در حین فرآوری و چه از حیث حجم و قدرت حفظ کیفیت و قیمت در قراردادهای فروش، موضع برتری نسبت به ما دارد.

پیش‌بینی می‌شود به دلیل کشش و تقاضای مشتریان در بازارهای صادراتی پسته ایران به این سمت، به‌تدریج و به‌صورت خودجوش و از طریق مکانیزم بازار، سازوکارهای لازم نزد باغداران، فرآوری‌کنندگان و تجار پسته کشور به منظور فراهم ساختن امکان ارائهٔ پیشنهادهای فروش حجیم و بلندمدت ایجاد شود.

نسل جدید تجار (+)

افزایش سریع و بی‌سابقه تولید جهانی پسته در کنار پیشرفت علم و تکنولوژی، بازاریابی و تجارت پسته را از شیوه سنتی خود خارج ساخته‌است. به همراه این تغییر که با افزایش تولید ناگهانی پسته کالیفرنیا در سال ۲۰۱۶ میلادی دیگر غیرقابل انکار می‌نمود، نسل جدیدی از تجار جوان پسته در کشور ظهور کرده‌اند که صنعت پسته می‌تواند از انرژی، به‌روزبودن و پتانسیل آنها در قالب بنگاه‌های باسابقهٔ صادراتی و یا در قالب بازیگران جدید صادرات پسته کشور بهره ببرد.

تحریم‌ها و محدودیت‌های بانکی و تجاری (-)

با خروج گستاخانه دونالد ترامپ از برجام از یک‌سو و تعلل ایران در پیوستن به گروه ویژه اقدام مالی (FATF) از سوی دیگر، محدودیت‌های شدید بین‌المللی تجاری، بانکی و حمل‌ونقل دوباره گریبانگیر تجار پسته کشور شده‌است. متأسفانه، روند تحولات سیاسی در عرصه بین‌المللی در چند ماه اخیر هم به سمت وخامت بیشتر اوضاع پیش رفته‌است. با آنکه به‌نظر نمی‌رسد ادامه تحریم‌های ظالمانه روندی طولانی مدت داشته‌باشد، اما صنعت پسته کشور باید خود را برای تحمل شرایط سخت پیش آمده از این حیث حداقل در میان‌مدت آماده کند.

مشکلات ارزی کشور و تعهد ارزی صادرکنندگان (-)

با شروع بحران ارزی در پایان سال ۱۳۹۶ که عمدتاً ناشی از سوء مدیریت پسابرجامی اقتصاد کشور توسط دولت بود، دولت‌مردان به جای حل ریشه‌ای موضوع و مقابله با فرار سرمایه از طرق اقتصادی و با استفاده از مکانیزم بازار، نوک پیکان مبارزهٔ پلیسی خود را اشتباهاً متوجه صادرکنندگان کرده‌اند. پر واضح است که صادرکنندهٔ پسته‌ای که تداوم تجارتش در گرو برگرداندن ارز صادراتی خود جهت تسویهٔ بدهی‌های ریالی و امکان صادرات مجدد بوده و مشغول کسب سود از این راه است، هیچ انگیزه و توانی برای برنگرداندن ارز خود ندارد. منتها، چون به‌نظر می‌رسد همواره دولت‌مردان کشور در مواجهه با بحران‌های خودساختهٔ اقتصادی، تنظیم مقررات سلبی ضربتی را به اتخاذ راه‌حل‌های سخت اما صحیح اقتصادی ترجیح می‌دهند، در مواجهه با این بحران نیز اقدام به وضع مقررات تعهد ارزی برای صادرکنندگان آن هم در نرخ‌های تسعیری پایین‌تر از نرخ تسعیر ارز در بازار آزاد کرده‌اند! متأسفانه، وضع این مقررات، بالاخص در شرایط تحریم‌های شدید و ظالمانهٔ بین‌المللی، منجر به اُفت شدید صادرات پسته طی دو سال اخیر شده‌است. لذا، به‌نظر می‌رسد انجمن پسته ایران چاره‌ای جز تبیین واقعیات برای دولت‌مردان و تلاش جهت باز کردن این قیود از دست و پای صادرکنندگان پسته و صنعت پسته کشور نخواهدداشت.